

**SENSIBILITZACIÓ
SOBRE LA VIOLÈNCIA DE GÈNERE
EN DONES GRANS:
COMENÇAR A COMBATRE**

Sensibilització sobre la violència de gènere en dones grans: començar a combatre

Lydia Sánchez Prieto
Salud Mantero Heredia

«La violencia contra las mujeres es el crimen encubierto más extendido del mundo, lo que revela la magnitud de este fenómeno criminal.»

Organització de les Nacions Unides

Resum

Malgrat que nombroses dones de més de seixanta anys pateixen violència de gènere, actualment no hi ha conscienciació sobre aquest tema tan alarmant. Per combatre-ho, a part de la formació de professionals i l'adaptació del sistema assistencial, serà necessari promoure la conscienciació de la societat mitjançant factors macrosocials, com les campanyes de publicitat, i mitjançant factors microsocials, l'educació.

A partir d'aquest estudi pilot es va intentar perfilar l'estructura conceptual i les actituds de les dones grans cap a la violència, es va valorar l'eficàcia de programes de sensibilització i es van establir les pautes per millorar-ne l'eficàcia. S'ha de destacar que, mitjançant la implementació del taller, es va aconseguir incrementar la conscienciació i la gravetat percebuda. Dels principals resultats, s'ha de destacar que gairebé el doble de les enquestades varen reconèixer haver patit violència (des del 6,55% en el pretest a l'11,47% en el posttest) i va predominar la psicològica (en 6 casos) sobre la resta de tipus. A més, aproximadament la meitat declarava que no denunciarien els seus companys davant les autoritats. Els resultats visualitzaven la necessitat d'actuacions i la realitat oculta: les dones grans tendeixen a restar gravetat als abusos, no els identifiquen com a tals i es neguen a denunciar-los.

Resumen

A pesar de que numerosas mujeres mayores de sesenta años padecen violencia de género actualmente, no existe concienciación sobre este alarmante tema. Para combatirlo, además de la formación de profesionales y la adaptación del sistema asistencial, será necesario promover la concienciación de la sociedad mediante factores macrosociales, como las campañas de publicidad, y mediante factores microsociales, la educación.

A partir de este estudio piloto se intentó perfilar la estructura conceptual y las actitudes de las mujeres mayores hacia la violencia, valorar la eficacia de programas de sensibilización y establecer las pautas para mejorar su eficacia. Se debe destacar que, mediante la implementación del taller, se consiguió incrementar la concienciación y la gravedad percibida. A partir los principales resultados se debe destacar que casi el doble de las encuestadas reconoció haber padecido violencia (de manera que pasaban del 6,55% en el pre-test al 11,47% en el post-test), y predominaba la psicológica (en 6 casos) sobre el resto de tipos. Además, aproximadamente la mitad declaraba que no denunciaría a su compañero ante las autoridades. Los resultados visualizaban la necesidad de actuación y la realidad oculta: las mujeres mayores tienden a restar gravedad a los abusos, no los identifican como tales y se niegan a denunciarlos.

1. La violència de gènere en les dones grans

Malgrat els avanços aconseguits a través dels mecanismes impulsats per la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, encara avui en dia persisteixen moltes creences, actituds i aptituds masclistes. L'escola exerceix un gran poder, actuant com a agent de socialització, transmetent valors i actituds. Però, al nostre país no és fins a la Llei orgànica 1/1990, de 3 d'octubre, d'ordenació general del sistema educatiu (LOGSE) que s'incorporen valors de principis d'igualtat entre gèneres. L'educació, juntament amb altres factors polítics, socials i culturals anteriors als anys vuitanta, van afavorir que el sector de població de gent gran tingués una tendència a normalitzar les agressions i restés punibilitat a la violència (física o psicològica) de l'home sobre la dona. Aquest fet afavoreix que actualment nombroses dones de més de seixanta anys pateixin agressions en silenci, seguint valors de lleialtat en el matrimoni, a més de les creences religioses tradicionals, que són poderoses barreres que dificulten la denúncia (Grunfeld, Larsson, Mackay & Hotch, 1996).

Davant la invisibilitat de les agressions i continuant en la línia de recerca iniciada en l'Anuari de l'envelliment,¹ es pretén pujar un altre esglaó en la recerca de la violència, però aquesta vegada a través de la intervenció directa en el col·lectiu de persones grans.

Tal com s'explicava en els articles anteriors, el nombre tan reduït de denúncies contra els companys íntims fetes per dones d'edats superiors als seixanta anys induïx a pensar que la violència no es produeix amb la mateixa freqüència que en altres generacions (Mouton et al., 2004). No obstant això, del començament d'any ençà, el 14,3% de les víctimes mortals per violència de gènere tenien més de 64 anys. El 2012, el percentatge de víctimes més grans de 64 anys va arribar al 21,2%, és a dir, un total d'11 víctimes, i un agressor de cada quatre també era més gran de 64 anys,² segons les dades del Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat. Nombrosos estudis internacionals centrats en la cerca de prevalença real també han validat aquesta teoria. Louma et al. (2011) presentaven un informe en el qual es destacava que un 28,1% d'una mostra de persones més grans de seixanta anys entrevistades de cinc països europeus havien patit abusos per part de les seves parelles en algun moment de la seva vida. Estudis més específics assenyalen que la prevalença de violència física i sexual duta a terme pel company íntim és del 23% en dones d'entre 50 i 65 anys i del 10% en dones de 66 a 86 anys (Stöckl, Watts & Penhale, 2012).

Aquestes dades demostren que la violència no comprèn ni respecta edats (Vinton, 2001). Llavors, per què evoquem la imatge d'una dona jove quan pensem en violència

¹ Vegeu els articles següents: «Invisibilitat de la violència de gènere en les dones grans a Mallorca» (Orte & Sánchez, 2010), «Creences de les persones grans sobre la violència de gènere» (Sánchez, 2011) i «La figura absent en les campanyes contra la violència de gènere: la dona gran» (Sánchez, Orte & Ballester, 2012).

² Dades proporcionades pel Ministeri de Sanitat, Serveis Socials i Igualtat (setembre 2013), disponible a: www.msssi.gob.es/ssi/violenciagenero/portalestadistico/home.htm

de gènere?, per què en consultar les dades dels serveis d'ajuda a les víctimes amb prou feines hi ha demandes de dones grans?, per què no rebem informació sobre aquests casos o no els veiem en les campanyes publicitàries? (Sánchez, Orte & Ballester, 2012). La resposta radica en el fet que la conscienciació sobre la situació de les víctimes grans és gairebé nul·la. Nombroses víctimes no són conscients que pateixen violència de gènere (Dunlop, Beaulaurier, Seff, Newman, Malik & Fuster, 2005) i altres tendeixen a normalitzar les agressions (Hightower et al., 2001). Aquests dos fets, juntament amb el fet que aquest col·lectiu s'ha d'enfrontar a nombroses barreres davant la denúncia (Dunlop, Beaulaurier, Seff, Newman, Malik & Fuster, 2005; Beaulaurier, Seff & Newman, 2008), provoquen que es pateixi la violència en silenci i que no es denunciïn les agressions. Per tant, i tenint en compte que les dades estadístiques i les demandes són els elements que incideixen en l'alarma social, les agressions romanen ocultes per a les construccions teòriques que orienten les polítiques, les pràctiques i els aspectes legals. Així, aquest fet converteix aquestes víctimes en invisibles, fins i tot per a les organitzacions que treballen amb dones maltractades, segons Buchbinder i Winterstein (2003).

Es produeix una retroalimentació constant, de manera que les víctimes no denuncien les agressions, per la qual cosa no es fomenta la conscienciació social i, de la mateixa manera, l'absència de sensibilització hi influeix afavorint que les dones pateixin les agressions en solitud.

Les intervencions actuals requereixen modificacions en les pautes si es pretén aconseguir que cobreixin les necessitats de les afectades. Les adaptacions es podrien agrupar en tres eixos, en funció de l'àmbit en el qual s'hagin d'executar:

Eix I. Conscienciació i sensibilització de la societat

La conscienciació consistiria a visualitzar el fenomen que s'està desenvolupant, impedit que continuï ocult i aconseguint que se'n conegui la prevalença real, les causes i les conseqüències (Associació Civil Trama, 2009). Es promouria la transportació de la violència de l'àmbit privat a l'esfera pública. L'objectiu, explicat en profunditat en l'apartat següent, consisteix en el fet que la societat adquireixi un paper actiu en la lluita contra la violència.

Eix II. Formació dels professionals i recerca

La tendència dels professionals a considerar aquest tipus d'agressions com a abús de persones grans, a causa del fet que les víctimes tenen més de 64 anys (Buchbinder & Winterstein, 2003) actua com un element perjudicial per al procés d'ajuda a la víctima. Com es pot comprovar, aquest procediment es basa en una incoherència conceptual si es respon al plantejament següent: si es tracta de violència exercida per la parella, per què

no se li atorga la designació adequada? És a dir, violència de gènere. Les implicacions provocades per la categorització incorrecta afecten diferents àmbits pràctics. L'actuació destinada a l'abús de persones grans afavoreix, com una de les prioritats, la reducció de l'estrès del cuidador (Scott et al., 2004; Hightower et al., 2008; Celdrán, 2013). Per tant, les pautes d'intervenció s'encaminaran a aconseguir l'objectiu esmentat i s'apostarà per subministrar medicació a les dones grans o bé promoure pautes de respir per als cuidadors. Les repercussions apareixen perquè no s'atorga la consideració de criminalitat que es mereixen els actes i perquè no es desenvolupa l'acció més urgent: separar l'agressor de la víctima per finalitzar el cicle de violència (Scott et al., 2004; Hightower et al., 2006; Yechezkel & Ayalon, 2013). Normalment, les agressions formen part d'un continu de maltractaments que s'ha mantingut fins a arribar a la tercera edat o bé s'han iniciat en edats tardanes a causa de canvis de rols (jubilació, situació de dependència, etc.) (Phillips, 2000; Celdrán, 2013), però en qualsevol cas, és violència provocada pel company íntim, per la qual cosa ha de ser combatuda a partir de les mateixes estratègies utilitzades en víctimes joves. Però per aconseguir aquest objectiu s'han de reforçar els límits entre les diferents disciplines i dispensar als professionals eines per aprendre a derivar els casos adequadament.

Però, a més d'aprendre a derivar, els professionals han de ser capaços d'identificar la violència «no física» (Yechezkel & Ayalon, 2013), exercida amb més intensitat a partir de la tercera edat i amb més implicacions per a la salut (Vinton, 2010), caracteritzada perquè es presenta de manera invisible i s'exerceix mitjançant tècniques d'aïllament i subordinació. Resultarà imprescindible conèixer les característiques de les dones grans perquè l'ajuda resulti efectiva (Dunlop, Beaulaurier, Seff, Newman, Malik & Fuster, 2005; Roberto, Brossoie, McPherson, Pulsifer & Brown, 2013).

Eix III. Adequació dels recursos

La xarxa assistencial de suport es caracteritza per una absència de recursos especialitzats en les dones grans maltractades, situació que actua com a barrera a l'hora de cercar ajuda i dificultant que se sentin refermades per l'Administració (Blood, 2004; McGarry, Simpson & Hinchliff-Smith, 2011). Òbviament, com més elevada és l'edat més s'incrementa la probabilitat que apareguin limitacions físiques o situacions de dependència i, per tant, aquest fet comporta la necessitat de nous recursos, com dutxes habilitades o rampes, entre altres (Blood, 2004; Scott, Mckie, Morton, Seddon & Wasoff, 2004). Fins que no s'adaptin les instal·lacions, s'ofereixin espais tranquils on se sentin segures (McGarry, Simpson & Hinchliff-Smith, 2011) i s'afavoreixin ajudes psicològiques que compreguin la simptomatologia associada a anys d'agressions, no es respondrà eficaçment a les necessitats de les víctimes grans. Finalment, cal posar l'accent en el fet que s'iniciï el procés de denúncia; han de percebre que la gamma de recursos oferta és sòlida i també es dirigeix a elles.

2. La sensibilització com a estratègia d'afrontament

Com s'explicava anteriorment, l'educació i l'aprenentatge apareixen, a través de la socialització, com a elements clau en el manteniment de la desigualtat i la violència. Es provoca, d'alguna manera, l'anestèsia de la cultura davant les seves manifestacions, per la influència en cadascun dels homes que decideixen recórrer a l'instrument de la violència per imposar el seu ordre i aconseguir el control i el domini de la dona (Herman, 1992; Roberto, McCann & Brossoie, 2013), així com en les mateixes dones, que arriben a pensar que el fenomen de la violència és alguna cosa «normal».

En unes circumstàncies com les descrites, la neutralitat teòrica pel que fa a l'entramat cultural relacionat amb la violència de gènere significa prendre part per la seva continuïtat amb una clara conclusió: no fer és fer malament. No adoptar una posició activa i crítica vers el context cultural que ha permès que la violència contra les dones sigui una manifestació més dins de les àmplies possibilitats que s'estableixen en la nostra societat condueix de manera indefectible a la consolidació d'aquests valors i a la continuïtat de les agressions (Lorente, 2007).

És per això que l'educació, una educació crítica que porti a actuar sobre els components que fonamenten la violència i la sensibilització són fonamentals. L'educació ha de tenir en compte el context social en el qual es duu a terme i ha d'abordar-se amb una perspectiva global, amb un missatge més abstracte, general i indirecte, que permeti integrar-hi els principals elements relacionats amb la violència de gènere i la desigualtat, com determinats grups (professionals, col·lectiu, etc.), que requereix un missatge adaptat a les seves circumstàncies particulars. És el cas del col·lectiu de persones grans. En el cas que s'aborda, la sensibilització ha de tenir dos nivells principals d'intervenció: els factors macrosocials i els factors microsocials.

2.1. Les macrocampanyes de publicitat

Com es va explicar en l'article «La figura absent en les campanyes de violència de gènere; la dona gran», les campanyes publicitàries actuen com a factors macrosocials capaços d'afavorir els canvis actitudinals i promoure l'actuació social i, per tant, afavorir la conscienciació poblacional. Però, per poder aconseguir els canvis actitudinals i promoure l'actuació en les víctimes, s'ha d'infondre sobretot una confiança més gran, seguretat, autoeficàcia, autonomia i representativitat (Cismaru & Lavack, 2010). Per aquest motiu, seguint els resultats obtinguts en l'estudi, serà imprescindible incorporar en aquestes campanyes les veus de les víctimes grans, la seva imatge i les seves característiques, de la mateixa manera que s'ha fet amb altres col·lectius vulnerables, com ara immigrants o dones discapacitades. A més, s'hauria d'apostar per missatges que incitessin les víctimes a tenir un primer contacte i en el qual se sentissin segures. Es recomana substituir titulars com el freqüent «denúncia» per altres, com ara «assessora't» (Sánchez, Orte & Ballester, 2012).

A més, s'haurà de valorar i reflectir en la publicitat les condicions socioculturals a les quals estan subjectes (Nägele, Böhm, Görden & Tóth, 2010) i les creences vinculades amb l'edat que actuen com a barreres. La violència no física és la més freqüent en la tercera edat, per la qual cosa resultaria essencial la incorporació d'informació i de senyals que identifiquessin la violència emocional o psicològica (Vinton, 2001). Sempre s'hauran d'evitar les imatges en què les víctimes solament estan indefenses i desproveïdes de suport, i en canvi, s'hauran de fomentar quadres realistes. A més, Nägele, Böhm, Görden i Tóth (2010) suggereixen incorporar les campanyes publicitàries a espais televisius amb gran audiència de persones grans, com ara durant les telenovel·les o els programes d'entreteniment.

2.2. La sensibilització de les víctimes

No obstant això, aquest tipus de sensibilització ha de ser complementat amb actuacions individuals, que afavoreixin l'adquisició de coneixements, valors, actituds i competències i que tinguin com a eix principal la consideració dels sabers de les persones, és a dir, l'educació. Per aquest motiu s'ha desenvolupat un primer programa de sensibilització en violència en la tercera edat i se n'analitzaran els resultats més endavant. Segons explica DeFour (2012), si es pretén prevenir l'abús en la dona adulta i en la dona gran, serà necessari aplicar un enfocament educatiu comunitari, apostant per accions formatives.

L'objectiu d'aquest primer pas serà incidir sobre les arrels de la violència: les creences sexistes. La formació de tota la població de gent gran mitjançant tallers es converteix en una quimera. No obstant això, és cert que els primers estudis podran guiar actuacions futures més abordables, com ara proveir de fullets informatius llocs d'accés freqüent per a aquestes dones: consultoris mèdics, salons de bellesa, esglésies, llibreries, biblioteques, supermercats, etc. Els fullets haurien d'incloure informació general sobre la violència en la tercera edat, recursos que existeixen i diferents telèfons i adreces a les quals poguessin acudir les víctimes (DeFour, 2012; Nägele, Böhm, Görden & Tóth, 2010).

Els autors recomanen la creació de tallers informatius, a través de grups ja formats o bé que s'acudeixi amb freqüència a llocs comuns: centres de dia, centres culturals, clubs de lectura, etc. Assenyalen que per afavorir l'abordatge d'aquesta problemàtica amb naturalitat i comoditat de les participants, es podrien emmarcar en altres temes com «dones i relacions» o «com abordar la violència en la comunitat». A més, incideixen en la idea que, si existeix familiaritat amb el grup i amb el lloc, es promocionarà la confiança i, per tant, es possibilitarà la narració d'experiències personals o la demanda d'informació.

En el desenvolupament d'aquest estudi pilot i seguint les pautes establertes per l'autora, es van utilitzar grups de persones grans ja creats (grups locals que rebien altres formacions) i es va oferir amb el títol de maltractament en general. Efectivament, aquest mètode

indirecte, juntament amb les dinàmiques grupals, va impulsar la participació de les usuàries, va deixar veure quina era la posició percebuda en els diferents aspectes i es va aconseguir que dues participants reconeguessin obertament que havien patit violència per part dels seus companys íntims (les dues varen rebre el suport de les seves companyes i varen anotar els possibles recursos als quals podien acudir).

3. Taller de sensibilització contra la violència de gènere en dones grans: estudi pilot

Davant l'existència de tan poques actuacions dutes a terme en l'àmbit nacional, autonòmic i local (Celdrán, 2013; Orte & Sánchez, 2010), es va decidir posar en marxa l'estudi pilot amb els objectius següents:

- a. Perfilar l'estructura conceptual i les actituds davant la violència de les dones més grans de seixanta anys.
- b. Valorar l'eficàcia sobre les dones grans d'un programa de sensibilització.
- c. Establir les bases per a futurs programes educatius o bé per a accions secundàries de sensibilització, com ara fullets, díptics, etc.

En concret, d'un mostreig no probabilístic obtingut de tres localitats diferents (Capdepera, Son Servera i Artà) es van analitzar aspectes com els coneixements assumits sobre violència i les seves característiques, el suport social i les experiències personals. Com a eina d'avaluació es van desenvolupar pretests i posttests estructurats i formats per ítems de selecció múltiple, el fonament teòric de la qual s'havia basat en altres estudis (Grunfeld, Larsson, Mackay & Hotch, 1996; Luoma et al., 2011; Roberto, Brossoie, McPherson, Pulsifer & Brown, 2013; Sánchez, 2011)³ que evidenciaven els aspectes que actuaven com a barreres davant la denúncia, que denotaven els factors que invisibilitzaven el maltractament i que rellevaven les mancances del sistema assistencial. Durant el qüestionari, es van introduir preguntes control, que mitjançant formats alternatius, afavorien la comprovació de la veracitat de les preguntes més rellevants (Ballester, 2001).

La mostra, composta per 61 dones, comprenia edats que oscil·laven entre els 49 i els 87 anys (mitjana = 69,6 anys i moda = 70 anys), es caracteritzava perquè les dones estaven casades (67,2% dels casos contestats) i eren mares (90,2%). La majoria havien fet estudis de primària (un 31,1% els tenia incomplets i un 36,1% els tenia finalitzats). Un 65,6% estaven jubilades o eren pensionistes i un 11,5% eren mestresses de casa. Més de la meitat

³ Com a mostra, es pot consultar el recurs següent: <http://www.gerontology.vt.edu/resources.html>

presentaven un nivell econòmic mitjà (un 65,6% de les participants). S'ha de destacar que, en un 80,3% dels casos, les components declaraven ser religioses i un 45,9% també expressaven que professaven la religió catòlica i que la practicaven amb freqüència. S'ha de posar l'accent en el fet que en el posttest es va produir una pèrdua de casos important i la mostra es va reduir a solament 29 qüestionaris.

Entre les dades més rellevants obtingudes s'ha de destacar que fins a un 93% de les participants indicaven que no havien rebut formació anterior. El primer pas va ser establir si existia la percepció que la violència es produïa en la tercera edat. Un 47,3% de respostes varen indicar que es produïa a partir dels 64 anys. No obstant això, les puntuacions més altes van ser atorgades als intervals d'entre 25 a 34 anys i de 35 a 44 anys. Mitjançant un altre ítem control, es va registrar que un 61,9% pensava que no era tant freqüent en dones més grans de 64 anys en comparació amb dones més joves, la qual cosa confirmava la informació obtinguda en l'ítem anterior. Després de la formació i en els dos ítems descrits, totes les participants del posttest van assenyalar que es produïa violència a partir dels 64 anys, fet que indicava, en realitat, que s'havia accentuat la percepció que la violència es podia produir en totes les edats.

Un indicatiu que pot guiar aquest estudi sobre les creences de la població seria determinar quines possibles causes es van identificar com a afavoridores del maltractament. En la primera recollida de dades les causes que van ser seleccionades per la meitat de participants de la mostra o més van ser les següents: gelosia, alcohol, valorar la parella com una propietat, creença de superioritat i infravalorar la parella i abús de substàncies.

Resulta realment interessant emfatitzar que en un estudi anterior (Sánchez, 2011) en què es va fer la mateixa pregunta proveïda dels mateixos 20 ítems de resposta, van destacar les mateixes causes sobre la resta: valoració de la parella com una propietat en una selecció del 61,1% dels casos, creença de superioritat en un 55,6%, gelosia en un 41,7% i alcohol en un 36,1%. En l'estudi es destacava que existien diferències en les respostes en funció del sexe i que la freqüència amb la qual els homes les seleccionaven com a causes de violència es reduïa (el 16,67% dels casos manifestaven que es tractava de creença de superioritat enfront del 38,89% de les dones i el 25% que es tractava de valoració de la parella com una propietat enfront del 36,11% en el cas de les dones).

Com s'ha defensat anteriorment, la tendència de les víctimes grans a normalitzar les agressions o a no identificar-les com a violència influeix directament en l'absència de denúncies. Mitjançant una bateria d'ítems que descriuen diferents agressions, es va reconstruir la percepció de les participants sobre la violència. Els abusos físics, a diferència d'altres tipologies d'abusos, varen ser identificats per la majoria de les dones mitjançant puntuacions altes (punyalada, 89,66%; cops, 86,21%, estirada de cabells 72,41%; etc.). S'ha de focalitzar l'atenció en el fet que els actes que usualment s'utilitzen com a estratègies de control i poder per aconseguir aïllar i afeblir psicològicament la víctima són els que passen més inadvertits a les participants

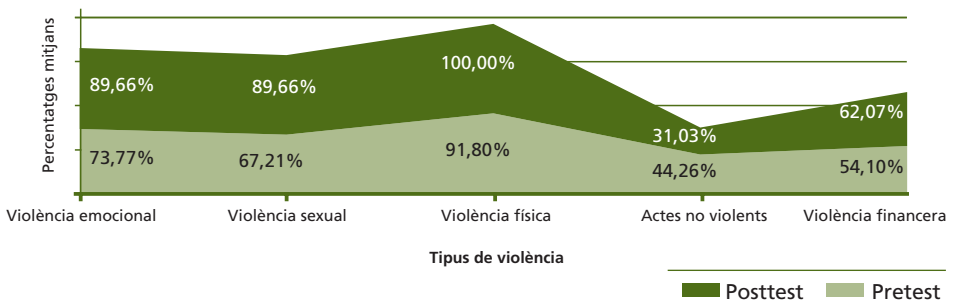
de la mostra. De manera que l'opció «deixar-li de parlar durant dies per sortir amb amics o amigues sense consentiment» sols va ser seleccionada per un 27,59%; «prohibir-li que vagi amb persones determinades», per un 29,31% i «prohibir-li que truqui per telèfon a persones determinades», per un 37,93%. Altres resultats són gairebé equiparables als resultats de les respostes ofertes però no respondrien a violència, com «anar a fer la compra i comprar productes que solament li agradin a ell» (opció seleccionada en un 13,79%) o «no ajudar-la en les tasques domèstiques» (que va obtenir un 18,97% de les puntuacions).

Taula 1 | *Freqüència de selecció de les quatre variables més identificades com a possibles causes de violència de gènere*

Causes	Estudi actual		Estudi «Creences de les persones grans sobre la violència de gènere»		
	Dones		Dones	Homes	Total
	Pretest	Posttest			
Gelosia	71,2%	72,4%	25%	16,67%	41,67%
Alcohol	67,8%	44,8%	27,78%	8,33%	36,11%
Valoració de la parella com a privada i com una propietat	61%	79,3%	36,11%	25%	61,11%
Creença de superioritat i infravaloració de la parella	57,6%	75,9%	38,89%	16,67%	55,56%

Els valors atorgats als abusos emocionals van oscil·lar de 27,59% a 58,62% en qüestió de percentatges. L'abús financer també va obtenir puntuacions de 25,86% a 43,10% i el físic de 72,41% a 89,66%. És curiós que les agressions sexuals, que impliquen una alta càrrega de malestar i sofriment, solament van obtenir puntuacions d'entre un 55,17% i un 62,07%.

Gràfic 1 | *Percentatges de tipus de violència*

Després de la formació, es percep un increment de la sensibilització en la selecció dels diferents tipus de violència. Tal com mostra el gràfic anterior, la principal presa de consciència sobre els actes es produeix en el cas de les agressions sexuals, tipologia que adquireix valors mitjans de selecció del 89,66%. Un aspecte molt rellevant és que es comença a visualitzar la violència en actes no visibles, com l'aïllament o les prohibicions, i s'obté una diferència en els percentatges de resposta de fins al 15,88%. A pesar que es van continuar valorant actes no violents com a tals, si és cert que va disminuir el percentatge mitjà fins al 31,03% dels casos.

Es va detectar una important reticència a la denúncia de la parella, de manera que només la meitat de la mostra inicial (un 57,2%) va respondre afirmativament a la pregunta «considera que és útil denunciar?». Fins al 18,1% optava solament per informar-se o per demanar ajuda i la resta s'hi negava per diferents motius (empitjorar la relació, la justícia no serviria, etc.). En aquest cas, a pesar que es va oferir informació sobre els drets després de la denúncia, les participants no van variar la seva tendència en la resposta; solament la meitat van contestar en el posttest que consideraven útil la denúncia (56,5%).

De fet, quan se'ls plantejava quines actuacions desenvoluparien si hi havia violència de gènere, la primera opció seleccionada era demanar ajuda a institucions d'ajuda a la dona, opció triada per un 70,9% dels casos (un 55,2% després de la formació). La denúncia va ser la segona alternativa per la qual es va apostar (davant la policia en un 56,4% dels casos i davant els jutjats en un 36,4%). En el posttest les opcions variaven, ja que s'inclinaven per acudir a especialistes i seguidament per demanar ajuda a centres especialitzats i a persones de confiança.

Respecte al coneixement dels recursos de suport a la dona, de les alternatives plantejades (telèfon d'ajuda, policia, treballadors social, Institut Balear de la Dona, assistència integral social, assistència jurídica, ajudes econòmiques, orientació laboral i centres d'acolliment i pisos tutelats), la meitat de les enquestades només havien sentit parlar del telèfon d'ajuda, de l'Institut Balear de la Dona i dels treballadors socials.

El suport social actua com un pilar bàsic per iniciar el procés de denúncia i per a la presa de consciència. En aquest cas, gairebé totes les enquestades varen contestar que disposarien de suport de familiar (98,1%), especialment dels seus fills (92,2%), seguidament d'amics (19%) i de germans (18%). Segons les seves valoracions, la xarxa social d'ajuda estaria composta, com a mitjana, d'entre 3 i 4 persones. El domini d'informació sobre el sistema assistencial i la sensibilització sobre el tema conduiran a afavorir la demanda d'ajuda en aquest tipus de casos, a causa del fet que les enquestades creuen que la principal ajuda que podrien rebre seria el consell pràctic (50% de les vegades). La demanda de suport als professionals per part de la persona que ajuda es converteix en un altre element clau, tal com es destacava anteriorment, ja que es representa la segona alternativa més

seleccionada en la mostra (43,5% de les vegades). Les participants tendeixen a valorar com una possible ajuda del seu entorn el fet que els ofereixin casa (39,1%) o que les acompanyin a fer la denúncia (41,3%), mentre que tan sols una considera que li podrien oferir diners.

Taula 2 | *Tipus d'ajuda oferta pel suport social*

		Nombre de casos	Percentatge de casos
Tipus d'ajuda	Intentarien ajudar, però només perjudicarien	7	15,2%
	Acompanyar a denunciar	19	41,3%
	Oferir casa	18	39,1%
	Enfrontar-se a l'agressor	8	17,4%
	Només escoltar	4	8,7%
	Aconsellar	23	50,0%
	Amagar-se de l'agressor	8	17,4%
	Intervenir entre la parella i la víctima	9	19,6%
	Oferir doblers	1	2,2%
	Denunciar l'agressió	8	17,4%
	Contar-ho a professionals	20	43,5%
	Informar sobre què es pot fer en cas de violència	14	30,4%

El problema principal de la violència en la tercera edat és que és un fenomen invisible per a la societat. No obstant això, existeix i els resultats obtinguts en el mostreig van revelar aquest fet. Malgrat la gran pèrdua de valors en aquest tipus de pregunta (en què se sobreentenia que no n'havien patit), quatre dones varen indicar que havien patit violència psicològica, és a dir, un 6,55% i altres sis manifestaven que no estaven segures sobre si havien experimentat cap abús (9,84% de la mostra). Un altre aspecte cridaner és que fins a una quarta part de la mostra (un 24,6%) va seleccionar que no descartaria la possibilitat patir violència en un futur.

Després de la formació, a manera de pregunta control, mitjançant un nou replantejament, es va qüestionar el tipus de violència que havien experimentat. En aquesta ocasió, fins a 7 dones afirmaven que havien viscut algun tipus de violència en algun moment de la seva vida i es destacava l'emocional sobre la resta (seleccionada en 6 ocasions). Com il·lustra la taula següent, de les 7 víctimes, 1 va manifestar haver patit violència física, 2 agressions sexuals i 2 abusos financers. Així, la sensibilització va provocar un increment en la identificació de violència, que va arribar gairebé a duplicar el percentatge de víctimes identificades (11,47%).

Taula 3 | *Experiència personal: tipus de violència patida*

		Tipus de violència patida					
		Violència física	Violència psicològica o emocional	Violència financera	Agressió sexual	No estar segura d'haver patit violència	
Pretest	Nombre de qüestionari	7,00	0	1	0	0	0
		14,00	0	1	0	0	0
		15,00	0	1	0	0	0
		42,00	0	1	0	0	0
	Total	0	4	0	0	0	
Posttest	Nombre de qüestionari	1,00	0	0	0	0	1
		2,00	0	1	1	1	0
		4,00	0	0	0	0	1
		6,00	0	0	0	1	0
		7,00	0	0	0	0	1
		9,00	0	0	0	0	1
		10,00	0	1	0	0	0
		11,00	0	0	0	0	1
		12,00	1	1	1	1	0
		13,00	0	0	0	0	1
		14,00	0	0	0	0	1
		15,00	0	0	0	0	1
		17,00	0	0	0	0	1
		18,00	0	1	0	0	0
		20,00	0	1	1	0	0
		21,00	0	0	0	0	1
		24,00	0	1	0	0	0
25,00	0	0	0	0	1		
27,00	0	0	0	0	1		
29,00	0	0	0	0	1		
Total		1	6	3	3	13	

4. Canvis aconseguits i actuacions necessàries

Malgrat que la violència de gènere és un fenomen multicausal, en què intervenen factors individuals, socials i contextuals (DeFour, 2012), s'ha de posar l'èmfasi en com les creences sexistes assumeixen, en la majoria dels casos, un paper principal. La conscienciació sobre la igualtat existent entre gèneres i la modificació dels esquemes cognitius arrelats a causa

d'un sistema educatiu masclista i altres factors socioculturals es convertiran en una batalla obligatòria per eradicar la violència en la tercera edat. Encara que importants accions de sensibilització han agitat la societat, no s'ha aconseguit el canvi en el col·lectiu de dones grans, que s'ha mantingut en silenci. La invisibilització es veurà reforçada en llocs on l'aïllament és més freqüent i on els serveis socials es veuen limitats, com les zones rurals (Roberto, Brossoie, McPherson, Pulsifer & Brown, 2013).

Els resultats del taller de sensibilització han posat en relleu que l'abordatge d'aquesta situació permet obtenir beneficis per a la població diana, ja sigui de manera directa, és a dir, induint la presa de conscienciació en les mateixes víctimes, o indirecta, en què els participants obtenen la informació del taller i actuen com a transmissors de coneixements.

Sens dubte, un aspecte que ha d'activar les alarmes socials és que després d'exposar el perfil de les agressions i explicar la importància de no justificar-les, varen aparèixer noves respostes que demostraven que s'havia produït violència. Com s'explicava anteriorment, la sensibilització consistia a visibilitzar la prevalença real de la violència en la tercera edat, atorgant la gravetat que correspon als actes infligits i donant a conèixer les causes i les circumstàncies que hi estan associades. És precisament aquest objectiu el que s'ha aconseguit: el nombre de participants que reconeixien haver patit violència va variar de quatre en el pretest a set en el posttest. De fet, és impactant que, de manera emergent, aquestes persones admetessin que havien patit diferents tipus d'agressions: violència financera i abusos sexuals (en dos casos), violència emocional (en sis casos) i abusos físics (en un cas). La violència sempre és motiu de neguit i consternació, però davant les evidències que tendeixen a mantenir-la encoberta o a tolerar-la, cal col·locar-la en el punt de mira i convertir-la en una prioritat social urgent.

La gravetat percebuda respecte a aquest tema, com a conseqüència directa de la formació, es va accentuar. Prova d'aquesta afirmació és que les participants que reconeixien l'abús sexual va passar d'un 67,21% a un 89,66% i que les que reconeixien la violència emocional passés d'un 73,77% a un 89,66%. Cal afegir que, a més, es va produir una reeducació sobre els aspectes que han de ser assumits com a punibles. Es va reduir el nombre de dones que consideraven agressions els actes que en realitat no eren violents (que va passar d'un 44,26% a un 31,3%).

Les creences de superioritat i la percepció de pertinença de la parella són els pilars de les idees sexistes que fomenten la violència. Aquestes creences poden incidir en nivells més elevats d'aïllament i d'intimidació (Dunlop, Beaulaurier, Seff, Newman, Malik & Fuster, 2005). La sensibilització obtinguda va propiciar el fet que s'augmentés la puntuació d'aquests factors, amb un 79,3% i un 75,9% respectivament. En el mateix sentit, es va observar com va augmentar la identificació d'altres variables com possibles causants de la violència. El consum de substàncies, especialment d'alcohol, és destacat per Amesberger,

Haller i Tóth (2013) com un desinhibidor que pot afavorir l'aparició de violència. Roberto, McCann i Brossoie (2013) indiquen que l'alcohol, l'estrès i les malalties són tres de les principals causes de la violència. De la mateixa manera, és seleccionat per les enquestades com una de les principals causes (67,8%), encara que després de la formació el nombre de vegades que es tria es redueix (44,8%) i se seleccionen els ítems destacats anteriorment.

Possiblement, un altre dels motius pels quals en el posttest van sorgir noves revelacions és el clima de confiança i de tranquil·litat que es transmetia. La familiaritat que sentien les participants, tant pel lloc on es van desenvolupar els tallers com per la resta de les companyes i les dinàmiques grupals desenvolupades, va créixer la percepció de seguretat i de benestar (DeFour, 2012).

En canvi, cal destacar que la formació no va aconseguir acabar amb el recel de les dones davant el procés de denúncia. Solament la meitat de les enquestades denunciarien els seus companys. En altres estudis, els resultats indiquen el mateix. Luoma et al. (2011) destacaven que fins a un 51% no confiava que la denúncia resultés útil. El sentiment de culpabilitat o la por davant les possibles repercussions que pugui patir l'agressor per les autoritats indueixen al fet que rebutgin la denúncia, encara que sí que acceptarien alternatives amb caràcter rehabilitador (Dunlop et al., 2005). Els resultats obtinguts indicaven que optarien primer per altres actuacions, com demandar ajuda a institucions especialitzades, acudir a especialistes i persones de confiança.

El problema de no denunciar és que, segons Amesberger, Haller i Tóth (2013), el procés judicial no sol obtenir resultats. Tret que existeixin evidències sòlides que s'ha produït l'agressió, com ara fotografies de lesions o informes pericials, legalment, si no existeix una denúncia de la víctima, la sentència judicial tendeix a ser negativa i, per tant, la víctima no pot obtenir tots els beneficis que el sistema assistencial ofereix. Un factor que incideix considerablement en la decisió de denunciar és si l'agressor presenta malalties o situacions de dependència i discapacitat (també a DeFour, 2002). D'aquesta manera, una elevada xifra de dones es nega a denunciar-los en aquestes situacions de desavantatge. Però aquest fet no acaba aquí. Tal com expliquen els autors, l'actuació policial també està influenciada per la vulnerabilitat de la parella, per la qual cosa es resta criminalitat a les agressions o es deriven els casos a centres de salut mental. Yechezkel i Ayalon (2013) destacaven també en el seu estudi el fet que els treballadors socials tendien a valorar la violència cap a la dona gran com a «no abusiva» i a afavorir les intervencions terapèutiques més que les legals, a diferència dels casos de víctimes joves. Per tant, es recalca la importància de la formació dels professionals sobre la violència en la dona gran per canviar els estereotips arrelats.

Com s'explicava anteriorment, la conscienciació s'aconseguirà si es complementa amb factors macrosocials, com les campanyes publicitàries adaptades i els canvis d'enfocament en els mitjans de comunicació. Una evidència d'això és el fet que només el 3% de les

històries d'abusos a persones grans descrites en els mitjans de comunicació es considera violència de gènere (Roberto, McCann & Brossoie, 2013).

Per concloure, cal assenyalar que les diferències entre les necessitats de les dones grans i les joves són evidents. Per tant, resultarà inefectiva la conscienciació sobre les víctimes, si no tenen recursos vàlids i adaptats als quals puguin recórrer (com es pot llegir en el primer apartat). Per tant, com indica DeFour (2012), s'han de promoure polítiques, intervencions i formes de tractament que millorin la seva qualitat de vida i que estiguin dissenyades mitjançant una perspectiva que tingui en compte l'edat i el gènere, que s'entrecreuen amb altres aspectes de la identitat (país de procedència, religió, etc.).

Referències bibliogràfiques

Amesberger, H., Haller, B. & Tóth, O. (2013). *Mind the Gap. Improving interventions in intimate partner violence against older women. A summary of law enforcement file analysis from Austria, Germany, Hungary, Poland, Portugal and United Kingdom.* (European Report of the IPVow Project). Vienna: Institut für Konfliktforschung. Disponible a: http://www.ikf.ac.at/pdf/International%20Summary%20case%20file%20analysisengl_final.pdf

Asociación Civil Trama – Lazos para el desarrollo (2009). *Aportes para la sensibilización sobre la violencia de género a nivel local y comunitario.* Asociación Civil Trama. Disponible a: <http://www.nuevastramas.com.ar/wp-content/uploads/2009/11/Sensibilizacion.pdf>

Ballester, L. (2001). *Bases metodológicas de la investigación educativa.* Col·lecció Materials Didàctics, 86. Palma: Universitat de les Illes Balears.

Beaulaurier, R. L., Seff, L. R. & Newman, F. L. (2008): Barriers to help-seeking for older women who experience intimate partner violence: a descriptive model. *Journal of Women & Aging*, 20: 3-4, 231-248.

Bergeron, L. R. (2001). An elder abuse case study: Caregiver stress or domestic violence? You decide. *Journal of Gerontological Social Work*, 34 (4), 47-63.

Blood, Imogen (2004). *Older women and domestic violence.* London: Help the Aged.

Buchbinder, E. & Winterstein, T. (2003): Like a wounded bird: older battered women's life experiences with intimate violence. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 15: 2, 23-44.

Celdrán, M. (2013). La violencia hacia la mujer mayor: revision bibliográfica. *Papeles del psicólogo*, 34 (1), 57-64.

Cismaru, M. & Lavack, A. M. (2010). Don't Suffer in Silence – applying the integrated model for social marketers to campaigns targeting victims of domestic violence. *Social Marketing Quarterly*, 16 (1), 97-129.

DeFour, D. (2012). The test of a civilization is the way that it cares for its helpless members: violence against older women. *Women & Therapy*, 35:3-4, 248-260.

Dunlop, B. D., Beaulaurier, R. L., Seff, L. R., Newman, F. L., Malik, N. & Fuster, M. (2005). *Domestic violence against older women: final technical report.* Disponible a: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/212349.pdf>

Grañeras, M., Mañeru, A., Martín, R., de la Torre, C. & Alcalde, A. (2007). La prevención de la violencia contra las mujeres desde la educación: investigaciones y actuaciones educativas públicas y privadas. *Revista de Educación*, 342, 189-209.

Grunfeld, Larsson, Mackay i Hotch (1996). Domestic violence against elderly women. *Canadian Family Physician*, 42, 1485-1494.

Herman, J. L. (1992). *Trauma and recovery*. New York, Basic Books.

Hightower, J., Smith, M. J. & Hightower, H. C. (2006). Hearing the voices of abused older women. *Journal of Gerontological Social Work*, vol. 46, No 3/4, 205-227.

Kingsley, B. (2002). Community empowerment: promoting the safety and minimising the abuse of older people. *Australian Journal of Primary Health*, 8, (2), 98-101. Klein, A., Tobin, T., Salomon, A., Dubois, J. (2008). A statewide profile of abuse of older women and the criminal justice response. Disponible a: <http://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/222460.pdf>

Lorente, M. (2007). Violencia de género, educación y socialización: acciones y reacciones. *Revista de Educación*, 342, 19-35.

Lundy, M. & Grossman, S. F. (2005). Elder abuse: spouse/intimate partner abuse and family violence among elders. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 16: 1, 85-102.

Luoma, M. L., Koivusilta, M., Lang, G., Enzenhofer, E., De Donder, L., Verté, D., Reingarde, J., Tamutiene, I., Ferreira-Alves, J., Santos, A. J. & Penhale, B. (2011). *Prevalence study of abuse and violence against older women. Results of a Multi-cultural Survey in Austria, Belgium, Finland, Lithuania, and Portugal*. European Report of the AVOW Project. Finland: National Institute for Health and Welfare (THL).

McGarry, J., Simpson, C. & Hinchliff-Smith, K. (2011). The impact of domestic abuse for older women: a review of the literature. *Health and Social Care in the Community*, 19 (1), 3-14.

Mouton, C. P., Rodabough, R. J., Rovi, S. L. D., Hunt, J. L., Talamantes, M. A., Brzyski, R. G. & Burge, S. K. (2004). Prevalence and three year incident of abuse among postmenopausal women. *American Journal of Public Health*, 94(4):605-612.

Nägele, B., Böhm, U., Görgen, T. i Tóth, O. (2010). *Intimate partner violence against older women. Summary of a research project carried out in Austria, Germany, Hungary, Poland, Portugal and United Kingdom* (Summary Report of the Intimate Partner Violence against older women). Germany. Disponible a : http://projekte.bagso.de/fileadmin/user_upload/redaktion/WeDO/Downloads/IPVoWsummary_Report.pdf

Orte, C. & Sánchez, L. (2010). Invisibilitat de la violència de gènere en les dones grans a Mallorca. A: Orte, C. (dir.). *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2010*. Palma: Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal. Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració i Universitat de les Illes Balears.

Phillips, L. (2000). Domestic violence and older women. *Geriatric Nursing*, 21 (4), 188-195.

Roberto, K. A., McCann, B. R. & Brossoie, N. (2013). Intimate partner violence in late life: an analysis of national news reports. *Journal of Elder Abuse & Neglect*, 25:3, 230-241.

Roberto, K. A, Brossoie, N., McPherson, M. C., Pulsifer, M. B, & Brown, P. N. (2013). Violence against rural older women: Promoting community awareness and action. *Australasian Journal on Ageing*, 32 (1), 2-7.

Sánchez, L. (2011). Creences de les persones grans sobre la violència de gènere. A: Orte, C. (dir.). *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2011*. Palma: Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal. Conselleria d'Afers Socials, Promoció i Immigració i Universitat de les Illes Balears.

Sánchez, L., Orte, C. & Ballester, L. (2013). La figura absent e les campanyes de publicitat contra la violència de gènere: la dona gran. *Anuari de l'envelliment. Illes Balears 2012*. Palma: Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal. Conselleria de Salut, Família i Benestar Social i Universitat de les Illes Balears.

Scott, M., Mckie, L., Morton, S., Seddon, E. & Wasoff, F. (2004). *Older women and domestic violence in Scotland*. Canaan Lane, Edinburgh: Health Scotland, Woodburn House.

Stöckl, H., Watts, C. & Penhale, B. (2012). Intimate partner violence against older women in Germany. Prevalence and Associated Factors. *Journal of Interpersonal Violence*, 27(13), 2545-2564.

US Department of Justice (2000). *Our aging population: promoting empowerment, preventing victimization, and implementing coordinating interventions*. National Symposium sponsored by the US Department of Justice at the US Department of Health and Human Services. A report of proceedings. Washington: Office of Justice Programs. Disponible a: http://www.ojp.usdoj.gov/docs/ncj_186256.pdf

Vinton, L. (2001). Violence against older women. A: Renzetti, C. M., Edleson, J. L. & Bergen, R. K. (eds.). *Source book on violence against women* (pàg.179-192). Thousands Oaks, CA: Sage. Women's Aid Federation of England (s/f). *Older women and domestic violence*. Ann overview. Disponible a: [http://www.womensaid.org.uk/downloads/Olderwomenanddvreport\(1\).pdf](http://www.womensaid.org.uk/downloads/Olderwomenanddvreport(1).pdf)

Walker, L. E. (1979): *The battered woman*. New York, Harper and Row.

Yechezkel, R. & Ayalon, L. (2013). Social workers' attitudes towards intimate partner abuse in younger vs. older women. *Journal of Family Violence*, 28, 381-391.

Autores

LYDIA SÁNCHEZ PRIETO

Cadis, 1984. Llicenciada en Psicologia per la Universitat de les Illes Balears. Experta en Intervenció en Qualitat de Vida de Gent Gran per la Universitat Nacional d'Educació a Distància. És psicòloga general sanitària. Treballa com a psicoterapeuta en Institut Clínic Manacor (Xarxa Assistencial Juaneda).

És tècnica especialista de la Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal. Ha coordinat el Màster en Atenció a la Dependència i Gerontologia de la UIB. Ha coordinadora i tutoritzat cursos, presencials i en línia, d'actualització professional en aspectes bàsics de la legislació i valoració de la dependència.

SALUD MANTERO HEREDIA

Palma, 1982. Llicenciada en Psicologia per la Universitat de les Illes Balears. Màster Universitari en Polítiques d'Igualtat i Prevenció de la Violència de Gènere per la Universitat de les Illes Balears.